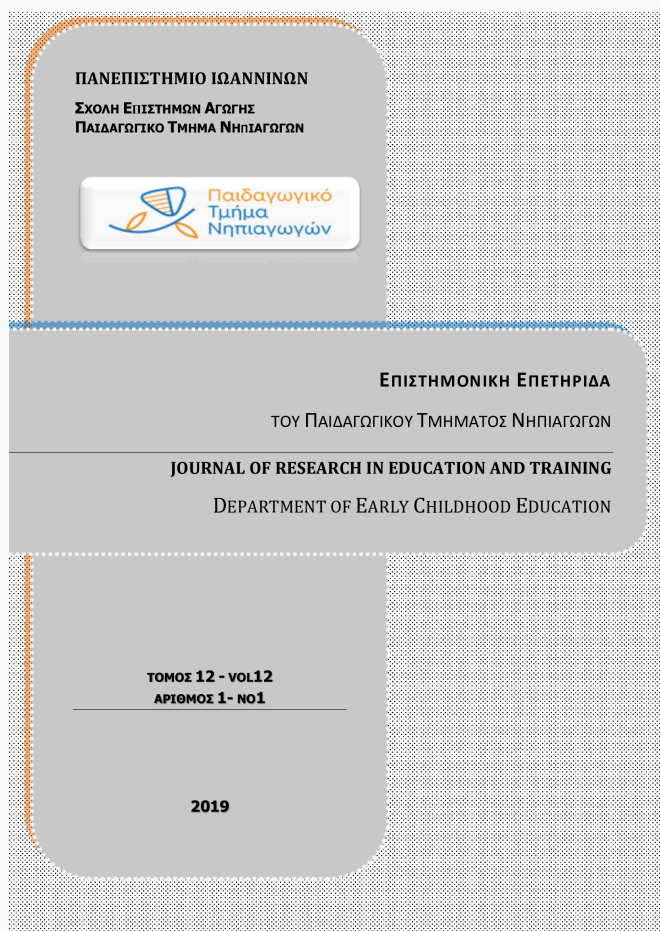

Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τόμ. 12, Αρ. 1 (2019)

**Επισκόπηση ψυχομετρικών εργαλείων για την
ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και
συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας**

Ελένη Δώνη, Αρτεμης Γιώτσα

doi: [10.12681/jret.16027](https://doi.org/10.12681/jret.16027)

Copyright © 2019, Ελένη Δώνη, Αρτεμης Γιώτσα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δώνη Ε., & Γιώτσα Α. (2019). Επισκόπηση ψυχομετρικών εργαλείων για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 12(1), 164–204. <https://doi.org/10.12681/jret.16027>

Βιβλιογραφική επισκόπηση ψυχομετρικών εργαλείων για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας

Ελένη Δώνη^{1,2} & Άρτεμις Γιώτσα¹

¹ Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

² Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της βιβλιογραφικής επισκόπησης που πραγματοποιήθηκε για τον εντοπισμό και την καταγραφή των ψυχομετρικών εργαλείων που στοχεύουν στην ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας και έχουν κατασκευαστεί από Έλληνες ερευνητές ή έχουν μεταφραστεί και προσαρμοστεί για τον ελληνικό πληθυσμό. Μέσα από εκτενή βιβλιογραφική έρευνα εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν είκοσι (20) ψυχομετρικά εργαλεία τα οποία είναι διαθέσιμα στην Ελλάδα για την ανίχνευση συμπεριφορικών και συναισθηματικών προβλημάτων. Τα περισσότερα από αυτά είναι κλίμακες εκτίμησης και απευθύνονται κατά κύριο λόγο σε εκπαιδευτικούς προσχολικής αγωγής, ενώ τα μισά περίπου χορηγούνται με στόχο την αξιολόγηση της γενικότερης αναπτυξιακής κατάστασης του παιδιού σε διάφορους τομείς (γνωστικός, ψυχοσυναισθηματικός, κινητικός, ακαδημαϊκός) και όχι αποκλειστικά στην ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος. Η συγκέντρωση, παρουσίαση και κατηγοριοποίηση των ψυχομετρικών αυτών εργαλείων κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, διότι θα διευκολύνει τον υποψήφιο ερευνητή στην επιλογή του κατάλληλου ψυχομετρικού εργαλείου για την πρώιμη ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Λέξεις-κλειδιά: Ανίχνευση, Προβλήματα Συμπεριφοράς, Προβλήματα Συναισθήματος, Προσχολική Ηλικία, Ψυχομετρικά Εργαλεία

Literature review of psychometric tools for the detection of preschool children's behavioral and emotional problems

Ελένη Δώνη^{1,2} & Άρτεμις Γιώτσα¹

¹ *Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*

² *Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής*

Abstract

The aim of this paper is to present the results of the literature review which was carried out to identify and record those psychometric tools which aim at detecting behavioral and emotional problems in preschool children. These tools have either been designed by Greek researchers or they have been translated and adapted for the Greek audience. Through extensive literature research, we identified and recorded twenty (20) psychometric tools available in Greece, used for the detection of behavioral and emotional problems. The majority of these tools have the characteristics of an rating scale and are mainly meant for preschool educators, while approximately half of them are applied in various fields (cognitive, psychoemotional, motor, academic) in order to assess the wider developmental state of the child and not solely to detect behavioral and emotional problems. The collection, presentation and categorization of these psychometric tools are deemed essential as they will enable the future researchers to select the appropriate psychometric tool for the early detection of behavioral and emotional problems in preschool children.

Key-words: Behavioral Problems, Detection, Emotional Problems, Preschool Age Psychometric Tools.

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, μέσα από διάφορα είδη ερευνών (διαχρονικές, διαπολιτισμικές, επιδημιολογικές, κλινικές), οι ερευνητές επισημαίνουν στο σύνολό τους ότι η εμφάνιση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα κινδύνου για την εμφάνιση δυσκολιών που σχετίζονται με την κοινωνική, συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού (Achenbach, McConaughy, & Howell, 1987. Algozzine, Horner, & Putnam, 2008). Επίσης, έχει επιβεβαιωθεί ότι η μη έγκαιρη και έγκυρη ανίχνευση τέτοιων δυσκολιών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και η μη έγκαιρη εφαρμογή παρεμβατικών προγραμμάτων για την αντιμετώπιση τους, αυξάνει τον κίνδυνο ανάπτυξης ψυχοπαθολογίας στην παιδική και εφηβική ηλικία (Egger & Angold, 2006. Hughes & Esnor, 2007. Njoroge & Bernhart, 2011).

Λόγω των παραπάνω σημαντικών επισημάνσεων, όλο και περισσότεροι σύγχρονοι ερευνητές ενδιαφέρονται διεθνώς να μελετήσουν την εμφάνιση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (Carter, Briggs – Gowan & Davis, 2004. Poulou, 2013. Qi & Kaiser, 2003). Η εκτενής ανασκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας δεν επιβεβαιώνει, όμως, κάτι αντίστοιχο και για τη χώρα μας. Οι έρευνες που σχετίζονται με τη μελέτη προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (4-6 ετών) είναι πολύ λιγότερες, σε αριθμό και ποικιλία θεμάτων, συγκριτικά με τις διεθνείς έρευνες που αφορούν στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, αλλά και συγκριτικά με ελληνικές έρευνες που αφορούν σε παιδιά παιδικής και εφηβικής ηλικίας (Δώνη, 2015).

Ταυτόχρονα στην Ελλάδα, οι εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής δε φαίνεται να αξιοποιούν το διαθέσιμο υλικό για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος (Kontoroulou, 2003), παρόλο που η χρήση τους, τις περισσότερες φορές είναι εύκολη και δεν απαιτεί ιδιαίτερη εκπαίδευση (Nagle, 2007).

Προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος

Ο όρος *προβλήματα συμπεριφοράς* χρησιμοποιείται, για να περιγράψει ένα εύρος διαταρακτικών συμπεριφορών, που περιλαμβάνουν την επιθετικότητα, την παραβατικότητα, τις διαταραχές διαγωγής, τις προκλητικές εναντιωματικές διαταραχές και τα προβλήματα προσοχής (Achenbach & Rescorla, 2009. Arnold, Brown, Meagher, Baker, Dobbs, & Doctoroff, 2006).

Με τον όρο *προβλήματα συναισθήματος* αναφερόμαστε σε ψυχολογικές και συναισθηματικές καταστάσεις που μπορεί να βιώνει το άτομο, οι οποίες αντανακλούν κυρίως προβλήματα του εσωτερικού κόσμου, όπως κατάθλιψη ή ανησυχία, συναισθηματική αντιδραστικότητα, σωματικές ενοχλήσεις και απόσυρση (Achenbach Becker, Döpfner, Heiervang, Roessner, Steinhausen, & Rothenberger, 2008. Achenbach & Rescorla, 2000).

Παρόλο που έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στη μελέτη και κατανόηση των προβλημάτων συναισθήματος και συμπεριφοράς σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα προβλήματα αυτά μελετώνται συνήθως ξεχωριστά, και η μεταξύ τους συνύπαρξη δε θεωρείται ότι έχει ερευνηθεί επαρκώς (Calkins, 2009). Στην επιστήμη της ψυχολογίας και της ψυχιατρικής η συνύπαρξη δύο ή και περισσότερων προβλημάτων, που σχετίζονται με την ψυχική υγεία του ατόμου, περιγράφεται με τον όρο *συννοσηρότητα* (Degenhardt, Hall, & Lynskey, 2001). Οι επιστήμονες υποστηρίζουν, ότι είναι πολύ πιθανό να εμφανιστεί συννοσηρότητα μεταξύ των προβλημάτων αυτών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (Gilliom & Shaw, 2004. Lilienfeld, 2003. McConaughy & Skiba, 1993). Επιπλέον, ειδικά στην προσχολική ηλικία, τα προβλήματα αυτά συχνά επικαλύπτονται (Weinstein, Noam, Grimes, Stone, & Schwab-Stone, 1990), όπως προκύπτει και από σχετικές αναφορές στο DSM-V (APA, 2013) όπου διευκρινίζεται ότι τα παιδιά με κατάθλιψη, μπορεί να εκδηλώνουν συχνά επιθετική συμπεριφορά (δηλαδή προβλήματα συμπεριφοράς), σαν αντίδραση στην καταθλιπτική διάθεση.

Μέθοδοι αξιολόγησης συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Μέσα από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, φαίνεται να επικρατούν, με σειρά χρονικής εμφάνισης, δυο μέθοδοι στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής αξιολόγησης: α) η παραδοσιακή - θεσμική αξιολόγηση και β) η διαμορφωτική - αυθεντική αξιολόγηση (Ντολιοπούλου & Γουργιώτου, 2008).

Στο πλαίσιο της διαμορφωτικής αξιολόγησης, εντάσσονται οι αυθεντικές - εναλλακτικές μορφές αξιολόγησης, σύμφωνα με τις οποίες ο μαθητής αξιολογείται στους διάφορους τομείς ανάπτυξης μέσα σε αυθεντικές καταστάσεις και συνθήκες όπως αυτές προκύπτουν από τη σχολική καθημερινότητα (Γεωργούσης, 1998). Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μια αύξηση του ενδιαφέροντος από τους εκπαιδευτικούς, στη χρήση αυθεντικών - εναλλακτικών μορφών αξιολόγησης στην τάξη τους (Valencia, 1990). Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Μπότσογλου και Παναγιωτίδου (2006), οι εκπαιδευτικοί στην Ελλάδα εφαρμόζουν πιο συχνά τη συστηματική παρατήρηση και το προσωπικό φάκελο εργασιών των νηπίων. Η θεσμική- παραδοσιακή αξιολόγηση είναι συνυφασμένη με την έννοια της μέτρησης και περιλαμβάνει τη χρήση τεχνικών και μέσων που ελέγχουν τον βαθμό απόκτησης γνώσεων και δεξιοτήτων του παιδιού με συγκεκριμένα κριτήρια (Κακανά, 2006). Στο πλαίσιο αυτού του τύπου αξιολόγησης εντάσσονται η *ανίχνευση* που πραγματοποιείται με τη χρήση σταθμισμένων και μη σταθμισμένων εργαλείων και η *διάγνωση* που πραγματοποιείται με τη χρήση σταθμισμένων εργαλείων. Τα εργαλεία αυτά δημιουργούνται με ένα προκαθορισμένο σκοπό και ορίζουν συγκεκριμένες διαδικασίες με τις οποίες συλλέγουν τα δεδομένα και τα βαθμολογούν. Με τη χορήγηση των εργαλείων παρέχεται και ένας αναλυτικός τρόπος ερμηνείας των αποτελεσμάτων στους αξιολογητές (Δημητρόπουλος, 1999). Η μέθοδος της ανίχνευσης χρησιμοποιείται, κατά κόρον, στις μελέτες που εξετάζεται ένας μεγάλος πληθυσμός παιδιών, προκειμένου: α) να αποτυπωθεί η εικόνα της εξέλιξης αυτών σε συγκεκριμένο/ους αναπτυξιακό/ούς τομέα/είς και β) να εντοπιστούν οι μαθητές που παρουσιάζουν προβλήματα (Squires Waddell, Clifford, Funk, Hoselton, & Chen, 2012).

Στο ισχύον Δ.Ε.Π.Π.Σ-Α.Π.Σ (2003) και στον Οδηγό Νηπιαγωγού (Δαφέρμου Κουλούρη & Μπασαγιάννη, 2006) δε γίνεται καμιά αναφορά στις παραδοσιακές μορφές αξιολόγησης και τη μέθοδο ανίχνευσης με τη χρήση ψυχομετρικών εργαλείων, η οποία ανήκει σε αυτές. Αντίθετα, προτείνουν στους εκπαιδευτικούς τη χρήση μόνο εναλλακτικών – αυθεντικών μορφών αξιολόγησης και, μάλιστα, ιδιαίτερα για την καταγραφή της ακαδημαϊκής εξέλιξης των παιδιών. Η «απαξίωση» της χρήσης ψυχομετρικών εργαλείων από εκπαιδευτικούς αντανακλάται και στην επιστημονική κοινότητα των Ελλήνων ερευνητών. Η εκτενής και σε βάθος ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας επιβεβαιώνει ότι στο διεθνή χώρο διάφοροι ερευνητές, αναλαμβάνουν να κατασκευάσουν διάφορους τύπους ψυχομετρικών εργαλείων, τα οποία μετρούν τη συμπεριφορά και το συναισθήμα του παιδιού ή ειδικές πτυχές αυτών (όπως για παράδειγμα κατάθλιψη, επιθετικότητα) (Feeney – Kettler, Kratochwill, Kaiser, Hemmeter, & Kettler, 2010. Luby, Belden, Sullivan, & Spitznagel, 2007. Tick, Van Der Ende, Koot, & Verhulst, 2007). Στην Ελλάδα οι αντίστοιχες απόπειρες είναι ελάχιστες για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, ενώ για τα μεγαλύτερα παιδιά υπάρχει μεγαλύτερη γκάμα ψυχομετρικών εργαλείων (Σταλίκας, Τριλίβα, & Ρούσση, 2012).

Ταξινόμηση ψυχομετρικών εργαλείων

Τα ψυχομετρικά όργανα μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες, λαμβάνοντας υπόψη ορισμένα χαρακτηριστικά τους, όπως είναι το *περιεχόμενο*, δηλαδή ποιο χαρακτηριστικό εξετάζουν- μετρούν κάθε φορά. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν τα τεστ που μετρούν γνώσεις και τα τεστ προσωπικότητας. Αναφορικά με την ανίχνευση, τα ψυχομετρικά εργαλεία στοχεύουν στην άμεση και οικονομική διερεύνηση ενός θέματος. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει επ' ουδενί, ότι το ψυχομετρικό εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί πρέπει να είναι μικρού μεγέθους και με περιορισμένο αριθμό ερωτήσεων. Αντιθέτως, ο στόχος είναι να χρησιμοποιηθεί ένα ψυχομετρικό εργαλείο το οποίο θα μπορεί να ανιχνεύσει επαρκώς τα στοιχεία που έχει προκαθορίσει στην κατασκευή του, αυξάνοντας έτσι την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων που θα προκύψουν από τη χρήση του (Smith, McCarthy, & Anderson, 2000).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό διαφοροποίησης των ψυχομετρικών εργαλείων είναι ο *τρόπος κατασκευής* τους, κατά πόσο δηλαδή είναι σταθμισμένα. Η στάθμιση στηρίζεται σε νόρμες του γενικού πληθυσμού αλλά και σε κριτήρια αντικειμενικά, έγκυρα και αξιόπιστα (Παρασκευόπουλος, 1993). Τα σταθμισμένα ψυχομετρικά εργαλεία περιλαμβάνουν οδηγίες και κανόνες χορήγησης, βαθμολόγησης και ανάλυσης των αποτελεσμάτων (Κοντοπούλου, 2002). Σύμφωνα με το Μέλλον (2010), τα ψυχομετρικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την ανίχνευση, οφείλουν επίσης να είναι κατασκευασμένα κατάλληλα για τον ηλικιακό πληθυσμό στο οποίο απευθύνονται.

Τέλος, τα ψυχομετρικά εργαλεία διαφοροποιούνται ανάλογα με τον *τύπο των ερωτήσεων* που περιλαμβάνονται σε αυτά. Τα ερωτηματολόγια, οι κλίμακες αξιολόγησης, και οι συστοιχίες των ψυχομετρικών εργαλείων αποτελούν τα πιο ευρέως χρησιμοποιούμενα είδη ψυχομετρικών εργαλείων για την ανίχνευση. Πιο συγκεκριμένα, τα ερωτηματολόγια αποτελούνται από ένα μικρό ή μεγάλο αριθμό κλειστών ή ανοικτών ερωτήσεων ή και συνδυασμό των δύο. Τα ερωτηματολόγια προσωπικότητας ονομάζονται και πολυπαραγοντικά, επειδή συμπεριλαμβάνουν πολλές κατηγορίες ψυχολογικών γνωρισμάτων (Κατερέλος, 2001). Οι κλίμακες αξιολόγησης «είναι ένα σύστημα αναφοράς, αφηρημένο ή συγκεκριμένο, στο οποίο τοποθετείται ή ανάγεται ένα ποιοτικό αντικείμενο και έτσι επιτυγχάνεται η ποσοτικοποίηση και μέτρησή του» (Βάμβουκας, 1988, σ.306). Οι κλίμακες αξιολόγησης μας παρέχουν τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε την ύπαρξη ή όχι μίας κατάστασης καθώς και την ποσοτική έκφραση των παρατηρήσεών μας. Οι κλίμακες αξιολόγησης της συμπεριφοράς και του συναισθήματος χωρίζονται, συνήθως, σε κλίμακες εκτίμησης και σε καταλόγους ελέγχου. Ειδικότερα, στις κλίμακες εκτίμησης τα άτομα που τις συμπληρώνουν καλούνται να σημειώσουν πάνω σε μια βαθμολογική κλίμακα τη σοβαρότητα, την ένταση ή τη συχνότητα εμφάνισης μιας συμπεριφοράς, ενώ στους καταλόγους ελέγχου με ένα απλό ναι - όχι αναφέρουν την παρουσία ή την απουσία μίας συμπεριφοράς (Μανωλίτσης, 2013).

Τέλος, οι συστοιχίες ψυχομετρικών οργάνων περιλαμβάνουν ερωτηματολόγια και κλίμακες, ενώ παράλληλα παρέχουν το πλεονέκτημα να συγκριθεί η συμπεριφορά ενός ατόμου με τη μέση επίδοση του δείγματος αναφοράς (Κατερέλος, 2001).

Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση των ψυχομετρικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Για την ικανοποίηση του σκοπού αυτού πραγματοποιήθηκε λεπτομερής βιβλιογραφική επισκόπηση, μέσα από την οποία εντοπίστηκαν και παρατίθενται τα ψυχομετρικά εργαλεία που είναι διαθέσιμα στους Έλληνες ερευνητές, γονείς αλλά και εκπαιδευτικούς, για την ανίχνευση τέτοιου είδους προβλημάτων. Η συγκέντρωση και παρουσίαση των εργαλείων αυτών θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς εξυπηρετεί στην επιλογή του κατάλληλου ψυχομετρικού εργαλείου από τον ερευνητή ή τον εκπαιδευτικό, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του παιδιού που εξετάζεται κάθε φορά.

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί στο σημείο αυτό, ότι στα πλαίσια της παρούσας επισκόπησης, γίνεται παρουσίαση των ψυχομετρικών εργαλείων που εντοπίσαμε και αναφορά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως είναι η εγκυρότητα, η αξιοπιστία και η στάθμιση σε ελληνικό πληθυσμό, όπου και όπως αυτά εμφανίζονται τη χρονική περίοδο¹ της έρευνας μας.

Μεθοδολογία

Ο εντοπισμός των ψυχομετρικών εργαλείων που είναι διαθέσιμα στην Ελλάδα για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας έγινε με: α) αναζήτηση σε βάσεις δεδομένων στο διαδίκτυο (Pubmed, Scopus (Elsevier-Science Direct), Global ETD (NDLTD), Research Gate, Google Scholar, Πανεπιστημιακές Βιβλιοθήκες και Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης), βάσει καταλόγου με λέξεις κλειδιά, όπως προβλήματα συμπεριφοράς (behavioral problems), προβλήματα συναισθήματος (emotional problems), κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη (socio-emotional development) προσχολική ηλικία (preschool age), ψυχομετρικά εργαλεία (psychometric tools), ανίχνευση (detection) και λογικούς

¹ Η έρευνα μας έγινε κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου Ιανουάριος 2018- Μάιος 2019.

συνδυασμούς των λέξεων αυτών, όπως προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος στην προσχολική ηλικία (behavioral and emotional problems in preschool age), ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος στην προσχολική ηλικία (detection of behavioral and emotional problems in preschool age), ψυχομετρικά εργαλεία ανίχνευσης προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας (psychometric tools for the detection of behavioral and emotional problems in preschool aged children), ψυχομετρικά εργαλεία αξιολόγησης της κοινωνικο-συναισθηματικής ανάπτυξης παιδιών προσχολικής ηλικίας (psychometric tools for the evaluation of the socio-emotional development of preschool aged children) β) μελέτη σχετικών εισηγήσεων σε επιστημονικά συνέδρια, έγκυρα ακαδημαϊκά περιοδικά και ψηφιακές βιβλιοθήκες.

Παρουσίαση των ψυχομετρικών εργαλείων για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα

Η παρουσίαση των είκοσι (20) ψυχομετρικών εργαλείων που εντοπίσαμε και αφορούν στην ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα, περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία: *ονομασία εργαλείου, δημιουργοί, στάθμιση και προσαρμογή στα Ελληνικά (όταν πρόκειται για μετάφραση), είδος εργαλείου, σκοπός της χρήσης του, ηλικία στην οποία απευθύνεται, σύντομη περιγραφή του εργαλείου με αναφορά στο πρόσωπο ή πρόσωπα που το συμπληρώνουν ή το χορηγούν, αξιοπιστία, εγκυρότητα και στάθμιση στον ελληνικό πληθυσμό όπου αυτές υπάρχουν.*

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι στα περισσότερα ψυχομετρικά εργαλεία που παρουσιάζουμε το γεγονός ότι αναφέρουμε ότι συμπληρώνονται από εκπαιδευτικούς και/ή γονείς δεν σημαίνει ότι χορηγούνται κιόλας από αυτούς. Ο εξεταστής, δηλαδή αυτός που θεωρείται υπεύθυνος για τη χορήγηση, τη βαθμολόγηση και την ερμηνεία του κάθε ψυχομετρικού εργαλείου, πρέπει να είναι εξοικειωμένος με όλα όσα αναφέρονται στο Εγχειρίδιο του κάθε εργαλείου καθώς και με τα στατιστικά χαρακτηριστικά του. Οι επαγγελματίες που λειτουργούν συνήθως ως εξεταστές, σε ψυχομετρικά εργαλεία που αφορούν παιδιά (αλλά που μπορεί να συμπληρώνονται είτε από τους εκπαιδευτικούς και/ή τους γονείς τους) είναι οι παιδοψυχολόγοι, οι

παιδοψυχίατροι, οι σχολικοί ψυχολόγοι, οι σχολικοί κοινωνικοί λειτουργοί, οι σχολικοί σύμβουλοι και, τυχόν εκπαιδευμένοι εκπαιδευτικοί.

Τέλος, τα ψυχομετρικά εργαλεία που παρουσιάζονται, ομαδοποιήθηκαν με βάση το είδος τους (κλίμακες εκτίμησης, κατάλογοι ελέγχου και συστοιχίες ψυχομετρικών εργαλείων).

A. Κλίμακες εκτίμησης

1. Ελληνική ADHD Scale –IV [Ελληνική Κλίμακα Αξιολόγησης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ-Υ)- IV κατά DSM-V]

Δημιουργοί: DuPaul, Power, Anastopoulos, & Reid (2016). [Μετάφραση Ινστιτούτο έρευνας & Θεραπείας της Συμπεριφοράς, Τμήμα Παιδιών & εφήβων. Προσαρμογή & Στάθμιση στα ελληνικά: (Καλαντζή – Αζίζι, Αγγελή, & Ευσταθίου, 2006)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Προκριματικό εργαλείο βαθμολόγησης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητας βάση των κριτηρίων DSM-IV.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 5 – 18 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Το Ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει μία κλίμακα 18 ερωτήσεων που συμπληρώνεται από γονείς /κηδεμόνες, στην οποία περιγράφουν τη συμπεριφορά του παιδιού στο σπίτι και μία κλίμακα για τον εκπαιδευτικό, πάλι 18 ερωτήσεων, για τη συμπεριφορά του παιδιού στο σχολείο. Οι ερωτήσεις αντιστοιχούν στα κριτήρια DSM-IV για τη ΔΕΠ-Υ και ουσιαστικά αφορούν την αξιολόγηση της ελλειμματικής προσοχής και της υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας.

Αξιοπιστία. Η αξιοπιστία βρέθηκε σε ικανοποιητικά επίπεδα για την ελληνική κλίμακα.

Εγκυρότητα. Η διακρίνουσα εγκυρότητα, η εγκυρότητα εξωτερικού κριτηρίου και η προβλεπτική εγκυρότητα βρέθηκαν σε ικανοποιητικά επίπεδα για την ελληνική κλίμακα.

2. Ερωτηματολόγιο Διαπροσωπικής και Ενδοπροσωπικής Προσαρμογής (ΕΔΕΠ).

Δημιουργοί: Παρασκευόπουλος & Γιαννίτσας (1999).

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση προβληματικών συμπεριφορών των παιδιών, με απώτερο σκοπό το σχεδιασμό της κατάλληλης θεραπευτικής παρέμβασης. Στηρίζεται στο Ερωτηματολόγιο Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς των Quay & Peterson (1993) (όπως αναφέρουν οι Αποστολοπούλου & Καρυδά, 2007).

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 15 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Είναι ένας ένα κατάλογος 110 μορφών συμπεριφοράς, ο οποίος συμπληρώνεται από πρόσωπα του περιβάλλοντος του παιδιού (γονείς, εκπαιδευτικούς) ή και από το ίδιο το παιδί, όταν η αναγνωστική του ικανότητα του το επιτρέπει. Πιο συγκεκριμένα, με τον κατάλογο αυτό αξιολογείται η ενδοπροσωπική προσαρμογή (άγχος/δυσθυμία/ψυχαναγκασμός, μοναχικότητα/ βραδυψυχισμός, ψυχοσωματικές διαταραχές) και η διαπροσωπική προσαρμογή (επιθετικότητα, παραβατικότητα) του παιδιού.

Δεν βρέθηκαν στοιχεία βιβλιογραφικά σχετικά με την **Αξιοπιστία** και την **Εγκυρότητα** του εν λόγω ψυχομετρικού εργαλείου.

3. Ερωτηματολόγιο Συμπεριφοράς για Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας.

Δημιουργοί: Behar (1977) (Προσαρμογή στα ελληνικά: Οικονομάκου).

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η κλινική εκτίμηση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Είναι ένα εργαλείο, 36 θεμάτων που μέσα από μια κλίμακα διαβάθμισης, παρέχει πληροφορίες για την κλινική εκτίμηση προβλημάτων συμπεριφοράς (εχθρότητα/επιθετικότητα, υπερκινητικότητα/διαταρακτικότητα) και συναισθήματος (άγχος/φόβος). Το εργαλείο αυτό χορηγείται από ειδικά

εκπαιδευμένους ερευνητές και είναι ιδιαίτερα ευαίσθητο σε επικείμενες αλλαγές των προβλημάτων συμπεριφοράς.

Αξιοπιστία. Ικανοποιητικές είναι η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's α) και η αξιοπιστία επαναληπτικών κρίσεων.

Εγκυρότητα. Έχει καλή εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής.

4. Ερωτηματολόγιο «Διαστάσεις Προσωπικότητας παιδιών» για παιδιά 2 – 4 ετών (E – ΔΙΠΡΟΠΕ3).

Δημιουργοί: Μπεζεβέγκης & Παυλόπουλος (2002).

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση της προσωπικότητας του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 2 – 4 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Αποτελείται από 92 ερωτήσεις τις οποίες συμπληρώνουν οι γονείς και βαθμολογούνται με τρίβαθμη κλίμακα τύπου Likert. Οι ερωτήσεις στηρίχθηκαν σε συνεντεύξεις με τους γονείς και αξιολογούν 4 γενικούς τομείς, καθένας από τους οποίους περιλαμβάνει 3 επιμέρους διαστάσεις της προσωπικότητας του παιδιού: α) συναισθηματική αντιδραστικότητα (διαγωγή, ατομισμός/ εγωισμός, συναισθηματική αστάθεια), β) διανοητική ανάπτυξη (ευφυΐα, ωριμότητα, αυτοπεποίθηση), εξωστρέφεια (δραστηριότητα, εγκαρδιότητα, κοινωνικότητα και γ) αναστολή (απόσυρση, συναισθηματική ευαισθησία, προσκόλληση).

Αξιοπιστία. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's α) κυμαίνεται από 0,63 έως 0,89 για τις επιμέρους διαστάσεις και για τους γενικούς παράγοντες από 0,81 έως 0,94.

Εγκυρότητα. Έχει υψηλή οικολογική εγκυρότητα, υψηλή εγκυρότητα κριτηρίου και εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής.

5. Ερωτηματολόγιο «Διαστάσεις Προσωπικότητας παιδιών» για παιδιά 5 -7 ετών (E – ΔΙΠΡΟΠΕ6).

Δημιουργοί: Μπεξεβέγκης & Παυλόπουλος (2002).

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση της προσωπικότητας του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 5 – 7 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Συμπληρώνεται από τους γονείς και αποτελείται από ερωτήσεις, οι οποίες βαθμολογούνται με τρίβαθμη κλίμακα τύπου Likert. Οι ερωτήσεις στηρίχθηκαν σε συνεντεύξεις με τους γονείς και αξιολογούν 5 γενικούς τομείς, καθένας από τους οποίους περιλαμβάνει 5 επιμέρους διαστάσεις της προσωπικότητας του παιδιού: α) συναισθηματική αντιδραστικότητα (διαγωγή, ατομισμός/ εγωισμός, συναισθηματική αστάθεια), β) διανοητική ανάπτυξη (λεκτική ευφυΐα, ομιλητικότητα, μνήμη/αντίληψη), γ) εξωστρέφεια (αλτρουισμός, εγκαρδιότητα, κοινωνικότητα), δ) αναστολή (απόσυρση, άγχος/ανησυχία, προσκόλληση) και ε) ευσυνειδησία (επιμέλεια, αξιοπιστία, δεκτικότητα σε νέες εμπειρίες).

Αξιοπιστία. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's α) κυμαίνεται από 0,61 έως 0,89 για τις επιμέρους διαστάσεις και για τους γενικούς παράγοντες από 0,76 έως 0,94.

Εγκυρότητα. Έχει υψηλή οικολογική εγκυρότητα, υψηλή εγκυρότητα κριτηρίου και εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής.

6. *Κλίμακα Αξιολόγησης του Επιπέδου Αυτοεκτίμησης στο Σχολικό Πλαίσιο [Behavioral Academic Self-Esteem (BASE)].*

Δημιουργοί: Coopersmith & Gillberts (1982). [Προσαρμογή- Μετάφραση: Kakouros, Maniadaki & Papaeliou, 2004].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση του επιπέδου αυτοεκτίμησης στο σχολικό πλαίσιο.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 15 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Αποτελείται από 16 ερωτήσεις που μετρούν εκτός από το συνολικό δείκτη της αυτοεκτίμησης και πέντε άλλους δείκτες: ανάληψη πρωτοβουλιών, κοινωνική προσαρμογή, αντίδραση στην αποτυχία, αποδοχή από τους συνομηλίκους, αυτοπεποίθηση. Συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς.

Αξιοπιστία. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας η οποία βασίστηκε στις συνάφειες των ερωτήσεων με το συνολικό δείκτη κυμαίνονταν από 0,37 έως 0,76.

Εγκυρότητα. Ο δείκτης συνάφειας ανάμεσα στο συνολικό δείκτη αυτοεκτίμησης της κλίμακας BASE και στο συνολικό δείκτη επιδόσεων στο CTBS ήταν 0,50.

7. *Ερωτηματολόγιο Προσωπικότητας και Ατομικών Διαφορών για Παιδιά (Ε-ΠΑΔ) [Inventory of Child Individual Differences (ICID)].*

Δημιουργοί: Halverson, Havill, Deal, Baker, Victor, Pavlopoulos, Besevegis, & Wen. (2003) Προσαρμογή στα ελληνικά: (Μπεζεβέγκης. Παυλόπουλος, & Γεωργουλάας, 2002).

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 3 – 12 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Αποτελείται από 150 προτάσεις που στηρίχθηκαν σε συνεντεύξεις με τους γονείς και συνοψίζονται σε 15 κλίμακες: θετικό συναίσθημα, κοινωνικότητα, διαπροσωπική ευαισθησία, ενεργητικότητα, δεκτικότητα σε νέες εμπειρίες, ανταγωνιστικότητα, ατομισμός/ αλτρουισμός, συμμόρφωση, οργάνωση/ τάξη, κίνητρα επίδοσης, διασπαστικότητα, φόβος/ ανησυχία, αρνητικό συναίσθημα, αναστολή, νόηση. Συμπληρώνεται από τους γονείς.

Αξιοπιστία. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's α) για το ελληνικό δείγμα κυμάνθηκε από 0,74 έως 0,92, ενώ η συνάφεια επαναληπτικών μετρήσεων ήταν 0,71 (μέση τιμή για τις 15 κλίμακες).

Εγκυρότητα. Έχει υψηλή οικολογική εγκυρότητα και αρκετά ικανοποιητική εννοιολογική εγκυρότητα.

8. *Ερωτηματολόγιο Εκπαιδευτικών για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των μαθητών.*

Δημιουργοί: Conners, C. K., Sitarenios, G., Parker, J. D., & Epstein, J. N. (1998). [Προσαρμογή στα ελληνικά: Γιαβρίμης & Χατζηχρήστου (Γιαβρίμης, 2002)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση διαφόρων πτυχών της συμπεριφοράς του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 3 – 17 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς και αποτελείται από 59 ερωτήσεις που βαθμολογούνται με τετράβαθμη κλίμακα τύπου Likert. Οι ερωτήσεις αυτές αφορούν έξι παράγοντες: διάσπαση προσοχής, δυσκολίες στη μάθηση, προβλήματα ενδοπροσωπικής και προβλήματα διαπροσωπικής συμπεριφοράς, αντιδραστική συμπεριφορά και υπερκινητικότητα.

Αξιοπιστία: Όσον αφορά το ελληνικό δείγμα η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας (δείκτης Cronbach's α) κυμαίνεται από 0,78 έως 0,95.

Εγκυρότητα: Η διακρίνουσα εγκυρότητα στην ελληνική έκδοση κρίνεται ικανοποιητική.

9. *Ερωτηματολόγιο Ελέγχου Προσχολικής Συμπεριφοράς (Preschool Behavior Checklist).*

Δημιουργοί: McGuire & Richman (1986) [Προσαρμογή στα ελληνικά: Ζαφειροπούλου, Αργυρακούλη, Ρούση, Αγγελοσοπούλου, Γεωργίου & Μενεγάτου (2003)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης

Σκοπός: Η ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 2 – 5 ετών

Σύντομη περιγραφή: Το Ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς και αποτελείται από 22 ερωτήσεις που βαθμολογούνται με τρίβαθμη κλίμακα τύπου

Likert. Οι ερωτήσεις αυτές αφορούν 4 βασικές πτυχές της πρόσφατης συμπεριφοράς του παιδιού που αφορούν: στη συγκέντρωση προσοχής, τη διαγωγή, τις συναισθηματικές δυσκολίες και τις κοινωνικές σχέσεις.

Αξιοπιστία: Ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας Cronbach's α είναι ανά παράγοντα: Επιθετικότητα 0,82, κοινωνική απομόνωση 0,73, συναισθηματικές διαταραχές 0,65, ψυχοσωματικές διαταραχές 0,73 και δυσκολίες συγκέντρωσης και προσοχής 0,56.

Εγκυρότητα: Έχει καλή φαινομενική εγκυρότητα.

10. Κλίμακα Κοινωνικής Συμπεριφοράς Προσχολικής Ηλικίας (Preschool Social Behavior Scale - Teacher Form)

Δημιουργοί: Crick, Casas, & Mosher (1997) [Προσαρμογή στα ελληνικά: Τσίτας, Ζενάκου, Γεωργούλα, Βουτυρά & Αντωνοπούλου].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η κλίμακα μετρά εξειδικευμένα την επιθετικότητα και την κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Η κλίμακα έχει δύο εκδόσεις: η μια συμπληρώνεται από ένα συμμαθητή του παιδιού (υπαγορεύει απαντήσεις στο εκπαιδευτικό) και η άλλη από εκπαιδευτικούς.

Αξιοπιστία: Ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας Cronbach's α είναι ανά παράγοντα: Συγγενική επιθετικότητα 0,96, φανερή επιθετικότητα 0,94, φιλοκοινωνική συμπεριφορά 0,88 και 0,87 για τις καταθλιπτικές επιπτώσεις.

Εγκυρότητα: Έχει καλή φαινομενική εγκυρότητα.

11. Κλίμακα Εκτίμησης της Συμπεριφοράς Παιδιών Προσχολικής Ηλικίας

Δημιουργοί: Merrell (1994) [Προσαρμογή στα ελληνικά: Χίου, Ζήση, Ξανθάκου, & Καΐλα (2005)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης

Σκοπός: Η κλίμακα εκτιμά τις κοινωνικές δεξιότητες του παιδιού και την εμφάνιση πιθανών προβλημάτων συμπεριφοράς.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 3 – 6 ετών

Σύντομη περιγραφή: Η κλίμακα συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς και αποτελείται από δυο υποκλίμακες: α) την κλίμακα που εκτιμά τις δυσκολίες συμπεριφοράς (εξωτερικευμένα και εσωτερικευμένα προβλήματα) και β) την κλίμακα των κοινωνικών δεξιοτήτων (συνεργασία, κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνική αυτονομία).

Εγκυρότητα: Η εννοιολογική εγκυρότητα είναι ικανοποιητική.

12. Κλίμακα Συμπεριφοράς στο Προσχολικό Παιχνίδι [Preschool Play Behaviour Scale (PPBS)]

Δημιουργοί: Coplan & Rubin (1998) [Προσαρμογή στα ελληνικά: Καλύβα, Δημοπούλου & Φιλίππου (2004)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση διαφόρων μορφών μοναχικής συμπεριφοράς όταν το παιδί παίζει ελεύθερα.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Η κλίμακα παρατήρησης συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς, για το κάθε παιδί ξεχωριστά, την ώρα που παίζει ελεύθερα στις γωνιές μέσα στην τάξη. Αποτελείται από 16 προτάσεις οι οποίες αξιολογούν 4 παράγοντες: κοινωνικό παιχνίδι, μοναχική/ενεργητική συμπεριφορά, μοναχική/παθητική συμπεριφορά και σιωπηλή συμπεριφορά.

Αξιοπιστία: Ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας Cronbach's α είναι για το σύνολο των προτάσεων της κλίμακας 0,87.

Εγκυρότητα: Έχει καλή φαινομενική εγκυρότητα.

13. Εργαλείο ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας ή Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής

Δημιουργοί: Χατζηχρήστου, Πολυχρόνη, Μπεζεβέγκης, & Μυλωνάς (2008, 2011).

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Ανίχνευση ψυχοκοινωνικών δυσκολιών παιδιών νηπιαγωγείου και δημοτικού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 - 12 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Περιλαμβάνει 3 κλίμακες :1) την κλίμακα εκπαιδευτικού για παιδιά προσχολικής ηλικίας (4-6 ετών), 2) την κλίμακα εκπαιδευτικού για παιδιά σχολικής ηλικίας (7-12 ετών) και 3) την κλίμακα αυτοαναφοράς για παιδιά σχολικής ηλικίας (10-12 ετών). Η πρώτη κλίμακα που αφορά παιδιά προσχολικής ηλικίας και συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς, περιλαμβάνει 113 προτάσεις που σχηματίζουν 4 υποκλίμακες: Κοινωνική Επάρκεια, Σχολική Επάρκεια, Συναισθηματική Επάρκεια και Προβλήματα Συμπεριφοράς.

Δεν βρέθηκαν βιβλιογραφικά στοιχεία σχετικά με την **Αξιοπιστία** και την **Εγκυρότητα** του εν λόγω ψυχομετρικού εργαλείου.

14. Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης Γονέων για τη Συμπεριφορά των παιδιών τους (Parents Evaluation of Students Conduct)

Δημιουργοί: Rohner (2008) [Μετάφραση και Προσαρμογή στα ελληνικά: Γιώτσα, 2009)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η αξιολόγηση της συμπεριφοράς του παιδιού.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4-17 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται από τους γονείς και αποτελείται από 18 ερωτήσεις που αφορούν τη συμπεριφορά του παιδιού στο σχολείο

και στο σπίτι. Η κλίμακα βαθμολόγησης είναι πεντάβαθμη τύπου Likert. Το ερωτηματολόγιο είναι μονοπαραγοντικό.

Η **εγκυρότητα** και η **αξιοπιστία** του εν λόγω ψυχομετρικού εργαλείου έχει αξιολογηθεί σε ποικίλα κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια και έχει αποδειχθεί επανειλημμένως ότι είναι ψυχομετρικά επαρκής (Khaleque & Rohner, 2002. Rohner & Khaleque, 2005).

B. Τεστ

1. Δοκιμασία Μέτρησης Εναλλακτικών Λύσεων σε Διαπροσωπικά Προβλήματα Παιδιών Ηλικίας 4 – 6 ετών.

Δημιουργοί: Shure (1990a) [Προσαρμογή: Χίου, Ζήση, Ξανθάκου & Καϊλα, 2005].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η μέτρηση των εναλλακτικών λύσεων που σκέφτονται τα παιδιά σε δύο υποθετικά διαπροσωπικά προβλήματα.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Η κλίμακα αποτελείται από εικόνες (13 παιχνίδια) και φιγούρες (19 φιγούρες αγοριών, 19 φιγούρες κοριτσιών και 9 φιγούρες μητέρων), τις οποίες χορηγούν ειδικά εκπαιδευμένοι ερευνητές στο παιδί και αφορούν δυο υποθετικά διαπροσωπικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το παιδί. Το πρώτο πρόβλημα αφορά τη σχέση του με ένα συνομήλικο και το δεύτερο τη σχέση του με τη μητέρα του.

Αξιοπιστία: Η διαβαθμολογική αξιοπιστία είναι πολύ υψηλή (0.96-0,97).

Εγκυρότητα: Η εγκυρότητα του τεστ είναι πολύ καλά εδραιωμένη.

2. Δοκιμασία Μέτρησης Εναλλακτικών Συνεπειών σε Διαπροσωπικά Προβλήματα παιδιών ηλικίας 4 – 6 ετών.

Δημιουργοί: Shure (1990b) [Προσαρμογή στα ελληνικά: Ξανθάκου, Χίου, Ζήση, & Καΐλα (2005)].

Είδος εργαλείου: Κλίμακα εκτίμησης.

Σκοπός: Η μέτρηση των εναλλακτικών αλλά σχετικών συνεπειών που σκέφτονται τα παιδιά σε δύο υποθετικά διαπροσωπικά προβλήματα.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Η κλίμακα αποτελείται από εικόνες (7 παιχνίδια) και φιγούρες (10 φιγούρες αγοριών, 10 φιγούρες κοριτσιών και 9 φιγούρες ενηλίκων), τις οποίες χορηγούν ειδικά εκπαιδευμένοι ερευνητές στο παιδί και αφορούν δυο υποθετικά διαπροσωπικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το παιδί. Το πρώτο πρόβλημα αφορά τη σχέση του με ένα συνομήλικο και το δεύτερο τη σχέση του με ένα ενήλικα (το γείτονα/ τη γειτόνισσα του).

Η μεταξύ των δύο βαθμολογητών **αξιοπιστία** (inter code reliability) για τις σχετικές συνέπειες ήταν 0,96 (Shure & Spivack, 1980).

Γ. Κατάλογοι Ελέγχου

1. Κατάλογος Ελέγχου Συμπεριφοράς στην Προσχολική Ηλικία - Αναθεωρημένος (ΚΕΣΠΗ - Α)

Δημιουργοί: (Μανωλίτσης, 2013. Μανωλίτσης & Τάφα, 2005).

Είδος εργαλείου: Κατάλογος ελέγχου.

Σκοπός: Η ανίχνευση και η αξιολόγηση προβλημάτων συμπεριφοράς στην προσχολική ηλικία.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών

Σύντομη περιγραφή: Πρόκειται για μια Κλίμακα παρατήρησης της συμπεριφοράς του παιδιού στο νηπιαγωγείο, η οποία συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς και αποτελείται από 25 ερωτήσεις. Οι πρώτες 24 ερωτήσεις προσδιορίζουν αντίστοιχα 24

μορφές συμπεριφοράς του παιδιού ενώ η 25η ζητά από το εκπαιδευτικό μια γενικότερη αξιολόγηση του. Η ανάλυση των κύριων συνιστωσών έδειξε ότι το ΚΕΣΠΗ συγκροτείται από 4 παράγοντες: Διασπαστική συμπεριφορά, Απομόνωση/Ανωριμότητα, Άγχος/Ανασφάλεια και Ψυχοσωματικά προβλήματα.

Αξιοπιστία: Ο συντελεστής Cronbach's α είναι 0,90 και η αξιοπιστία μεταξύ βαθμολογητών είναι πολύ καλή.

Εγκυρότητα: Έχει πολύ καλή εγκυρότητα περιεχομένου και εννοιολογικής κατασκευής.

2. Ερωτηματολόγιο των Gillberg και συνεργατών για Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας (*Preschool Questionnaire*)

Δημιουργοί: Gillberg, Rasmussen, Carlstrom, Svenson, & Waldenstrom (1982) [Προσαρμογή στα ελληνικά: Παπαθεοφίλου, Ρότσιακα, Πεχλιβανίδου, Μαχαίρα, Richardson, Μαδιανού & Μαδιανός, 1989].

Είδος εργαλείου: Κατάλογος ελέγχου.

Σκοπός: Ο εντοπισμός παιδιών που στην προσχολική και την πρωτοσχολική ηλικία διατρέχουν κίνδυνο εμφάνισης μαθησιακών δυσκολιών. Συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 5 – 7 ετών.

Δεν βρέθηκαν στοιχεία βιβλιογραφικά σχετικά με την **Αξιοπιστία** και την **Εγκυρότητα** του εν λόγω ψυχομετρικού εργαλείου.

Α. Συστοιχίες Ψυχομετρικών Εργαλείων

1. Σύστημα Achenbach για Εμπειρικά Βασισμένη Αξιολόγηση (ΣΑΕΒΑ).

Δημιουργοί: Achenbach & Rescorla [Στάθμιση & Προσαρμογή στα ελληνικά: Ι. Τσαούσης (Achenbach & Rescorla, 2009)].

Είδος εργαλείου: Συστοιχία ψυχομετρικών εργαλείων.

Σκοπός: Διάγνωση προβλημάτων που αφορούν τη συμπεριφορά, το συναισθήμα και τη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 1 ½ – 5 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Το ΣΑΕΒΑ είναι ένα σύστημα το οποίο αξιολογεί τη συναισθηματική κατάσταση, τη συμπεριφορά και τη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού προσχολικής ηλικίας. Περιλαμβάνει τρία ερωτηματολόγια:

α. Λίστα Ελέγχου Παιδικής Συμπεριφοράς 1 ½ - 5 ετών (ΛΕΠΣ): συμπληρώνεται από τους γονείς του παιδιού και στις 100 ερωτήσεις που περιλαμβάνει, αποτυπώνεται η εκτίμηση του γονέα (ή και των δύο γονέων) για προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος που πιθανόν εκδηλώνει το παιδί στο χώρο του σπιτιού.

β. Ερωτηματολόγιο Γλωσσικής Ανάπτυξης 1 ½ - 5 ετών (ΕΓΑ) με σκοπό την αξιολόγηση της ανάπτυξης του λεξιλογίου, καθώς και της ικανότητας συνδυασμού λέξεων που έχει κατακτήσει το παιδί. Συμπληρώνεται από εκπαιδευτικούς.

γ. Φόρμα αναφοράς για τον/τη Εκπαιδευτικό – Βρεφονηπιοκόμο 1 ½ - 5 ετών (ΦΑΝ-B): περιλαμβάνει 100 ερωτήσεις στις οποίες αποτυπώνονται οι εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών/παιδαγωγών (νηπιαγωγών, βρεφονηπιοκόμων ή ανθρώπων που φροντίζουν παιδιά αυτής της ηλικίας) σε ομάδες που συνυπάρχουν τουλάχιστον 4 παιδιά και αφορούν προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος που μπορεί να εμφανίσει το παιδί αυτής της ηλικίας.

Στο παρόν άρθρο θα αναφερθούμε στους δείκτες αξιοπιστίας και εγκυρότητας που αφορούν τη ΛΕΠΣ και ΦΑΝ-B γιατί αυτά τα δύο ψυχομετρικά εργαλεία σχετίζονται

με την ανίχνευση δυσκολιών συμπεριφοράς και συναισθήματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Αξιοπιστία: «Ο δείκτης επαναληπτικών μετρήσεων της ΦΑΝ-B είναι για τα σύνδρομα [(Pearson (r) 0,75- 0,93)] και για τις κλίμακες/ομάδες συνδρόμων [(Pearson (r) 0,87- 0,91)]. Οι συντελεστές αυτοί είναι ενδεικτικοί υψηλού βαθμού αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων» (Achenbach & Rescorla, 2009, σ. 201). Υψηλός είναι, επίσης, ο δείκτης εσωτερικής συνοχής, κατά τη στάθμιση της ΦΑΝ-B σε ελληνικό πληθυσμό, όπου όλες οι συσχετίσεις ήταν στατιστικά σημαντικές σε «επίπεδο σημαντικότητας $p < 0,01$ για τα σύνδρομα (r 0,62 - 0,94) αλλά και για τις κλίμακες/ομάδες συνδρόμων (r 0,89 - 0,98)» (Achenbach & Rescorla, 2009, σ. 201).

Εγκυρότητα Φαν-B και ΛΕΠΣ: Τα δύο αυτά ψυχομετρικά εργαλεία έχουν μεταφραστεί σε περισσότερες από 60 γλώσσες και οι έρευνες που τεκμηριώνουν τη συγκλίνουσα και αποκλίνουσα εγκυρότητα τους ξεπερνούν τις 300.

2. Τεστ Πρώιμης Ανίχνευσης Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητας (TEPI-Y)
(*Diagnostic Rating Scale – Parent and Diagnostic Rating Scale – Teacher*).

Δημιουργοί: Δημητρίου (2011).

Είδος εργαλείου: Συστοιχία ψυχομετρικών εργαλείων.

Σκοπός: Η πρώιμη ανίχνευση της διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητας.

Ηλικία στην οποία απευθύνεται: 4 – 6 ετών.

Σύντομη περιγραφή: Το τεστ στηρίζεται σε ένα ερωτηματολόγιο δυο πανομοιότυπων τύπων. Ο ένας τύπος απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς (νηπιαγωγούς και δασκάλους) των παιδιών αυτής της ηλικίας και ο άλλος στους γονείς αυτών των παιδιών. Το τεστ αποτελείται από 52 ερωτήσεις, που στηρίζονται σε σταθμισμένες διεθνείς κλίμακες ανίχνευσης ελλειμματικής προσοχής – υπερκινητικότητας και στα κριτήρια κατά DSM-IV.

Σύντομη περιγραφή: Περιλαμβάνει 34 ερωτήσεις που συμπληρώνονται από εκπαιδευτικούς με ένα απλό «ναι» ή «όχι» και αφορούν την ανάπτυξη του λόγου του

παιδιού, τις δεξιότητες της αδρής και λεπτής κινητικότητας, τον τρόπο που κατανοεί διάφορες έννοιες, τη συμπεριφορά του και την υπερκινητικότητα.

Αξιοπιστία: Ο συντελεστής Cronbach's α για ολόκληρη την κλίμακα είναι 0,90 και η αξιοπιστία μεταξύ βαθμολογητών είναι αρκετά ικανοποιητική.

Εγκυρότητα: Η εγκυρότητα του ΤΕΠ-Υ και για τους δύο τύπους (εκπαιδευτικών και γονέων) βρέθηκε πολύ υψηλή. Η εγκυρότητα περιεχομένου του τεστ διερευνήθηκε κατά την κατασκευή του ερωτηματολογίου και με την παραγοντική ανάλυση. Επίσης, η φαινομενική εγκυρότητα του τεστ βρέθηκε εξαιρετικά υψηλή.

Συζήτηση

Συγκεντρώνοντας και κατηγοριοποιώντας τα ψυχομετρικά εργαλεία που παρουσιάσαμε, διαπιστώνουμε ότι από τα είκοσι (20) συνολικά εργαλεία, κανένα δεν είναι ερωτηματολόγιο παρόλο που μπορεί να τιτλοφορείται ως τέτοιο. Δεκαεπτά (14) ψυχομετρικά εργαλεία είναι κλίμακες εκτίμησης, δύο (2) είναι τεστ, δυο (2) είναι κατάλογοι ελέγχου και δύο (2) είναι συστοιχίες ψυχομετρικών οργάνων που συνιστούν συνδυασμό ερωτηματολογίων και κλιμάκων εκτίμησης.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι κλίμακες εκτίμησης αποτελούν στην Ελλάδα τα πιο διαδεδομένα μέσα ανίχνευσης προβλημάτων συναισθήματος και συμπεριφοράς στην προσχολική ηλικία. Οι κλίμακες εκτίμησης υπερτερούν σημαντικά των καταλόγων ελέγχου στην αποτύπωση της σοβαρότητας, της έντασης και της συχνότητας των προβλημάτων, λόγω της επιλογής των πολλαπλών διαβαθμίσεων² που έχει στη διάθεσή του ο αξιολογητής (Μανωλίτης, 2013). Για το λόγο αυτό, άλλωστε, θεωρούνται και πιο ευαίσθητα εργαλεία από τους καταλόγους ελέγχου που ουσιαστικά με ένα ναι ή ένα όχι, με ένα συν ή ένα πλην, ζητούν από τον αξιολογητή να αποφανθεί, αν ένα παιδί εμφανίζει ένα χαρακτηριστικό ή όχι (Merrell, 2002. Ντολιοπούλου & Γουργιώτου, 2008).

² Οι κλίμακες εκτιμήσεις βαθμολογούν την κάθε ερώτηση- πρόταση τους, συνήθως με τρίβαθμες, τετράβαθμες και σπανιότερα πεντάβαθμες ή και μεγαλύτερων διαβαθμίσεων κλίμακες τύπου Likert.

Στην Ελλάδα σύμφωνα με έρευνα της Kontopoulou (2003), οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να αποφεύγουν τη χρήση κλιμάκων αξιολόγησης (κλίμακες εκτίμησης και κατάλογοι ελέγχου). Εντούτοις, τα πλεονεκτήματα αυτών είναι πολλά, αφού καταρχήν συμβάλλουν στη χαμηλού κόστους και εύκολη ανίχνευση, κυρίως γιατί δεν απαιτούν την ιδιαίτερη εκπαίδευση του αξιολογητή στη χρήση τους (Nagle, 2007). Επιπροσθέτως, χρειάζεται λίγος χρόνος για τη συμπλήρωσή τους γεγονός το οποίο κάνει πιο ελκυστική τη χρήση τους (Achenbach et al., 1987). Μπορούν, επομένως να συμπληρωθούν εύκολα από πολλούς αξιολογητές που παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το παιδί σε διαφορετικά πλαίσια (π.χ. τον εκπαιδευτικό, τους γονείς κ.ά.) (Feil, Severson & Walker, 1998. Knoff, 2002). Οι κλίμακες αξιολόγησης, επίσης, «επιτρέπουν την καταγραφή συμπεριφορών που εμφανίζονται σπάνια (π.χ. ενούρηση, πρόκληση πυρκαγιάς) και είναι δύσκολο να εντοπιστούν με την άμεση παρατήρηση, η οποία περιορίζεται σε δυο με τρεις χρονικούς περιόδους» (Μανωλίτσης, 2013, σ.49). Τέλος, οι κλίμακες αξιολόγησης που είναι σταθμισμένες και έχουν ελεγχθεί για την αξιοπιστία και την εγκυρότητά τους, παρέχουν ασφαλείς πληροφορίες για τη συμπεριφορά του παιδιού, επειδή μέσω των τυπικών βαθμών³ που έχουν ορίσει, φαίνεται ο βαθμός απόκλισης του παιδιού από το δείγμα στάθμισης (Achenbach & Rescorla, 2009). Το αξιολογούμενο παιδί στο τέλος της βαθμολόγησης, αν χρησιμοποιηθεί κατάλογος ελέγχου, φαίνεται αν εμφανίζει ή όχι ένα πρόβλημα, ενώ, αν χρησιμοποιηθεί κλίμακα εκτίμησης, παρουσιάζεται και η ένταση εμφάνισης του προβλήματος.

Η χρήση τους όμως πρέπει να γίνεται με προσοχή. Ένα από τα βασικά τους μειονεκτήματα είναι ότι οι συμπεριφορές που περιλαμβάνονται στις κλίμακες αξιολόγησης «είναι διατυπωμένες με μονολεκτικούς τυποποιημένους όρους, που συνήθως παραπέμπουν σε ψυχιατρικές διαταραχές» (Μανωλίτσης, 2013, σ.51). Οι Mangelsdorf, Schoppe, & Buur (όπως αναφέρουν οι Dobbs & Arnold, 2009) αυτό το ονομάζουν υποκειμενικό στοιχείο των κλιμάκων. Η κάθε συμπεριφορά, όταν δεν παρουσιάζεται η ερμηνεία της αναλυτικά, νοσηματοδοτείται διαφορετικά από τον κάθε αξιολογητή σύμφωνα με τις προσωπικές του προκαταλήψεις και ερμηνείες. Με βάση αυτό, και όχι μόνο της διαφορετικής συμπεριφοράς που μπορεί να εμφανίζει το παιδί

³ «Οι τυπικοί βαθμοί είναι οι T-τιμές που έχουν την ίδια σημασία για κάθε κλίμακα, παρόλο που η κατανομή των αρχικών τιμών σε κάθε κλίμακα είναι διαφορετική. Μια συγκεκριμένη T- τιμή υποδηλώνει τον ίδιο βαθμό ανύψωσης για κάθε κλίμακα σε σχέση με ένα τυπικό βαθμό» (Achenbach & Rescorla, 2009, σ.32).

στα διαφορετικά πλαίσια (Knoff, 2002), ερμηνεύονται σε μεγάλο βαθμό και οι ασυμφωνίες που παρατηρούνται μεταξύ των διαφορετικών αξιολογητών (Dobbs & Arnold, 2009).

Η δεύτερη κατηγοριοποίηση των ψυχομετρικών εργαλείων που παρουσιάσαμε, αφορά στο περιεχόμενο των ψυχομετρικών εργαλείων, αν δηλαδή ανιχνεύουν προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος, αποκλειστικά ή σε συνδυασμό με προβλήματα σε άλλους τομείς (γνωστικό και κινητικό τομέα, γλώσσα, μαθηματικά, προκοινωνική συμπεριφορά, σχολική επάρκεια κ.ά). Οκτώ (8) κλίμακες εκτίμησης (με βάση την αρίθμηση: 1, 2, 3, 9, 10, 11, 12, 14), τα δύο (2) τεστ, ένας κατάλογος ελέγχου (με βάση την αρίθμηση: 1) και μια (1) συστοιχία ψυχομετρικών εργαλείων (με βάση την αρίθμηση: 2), ανιχνεύουν μόνο προβλήματα που σχετίζονται με την ευρύτερη κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, ενώ έξι (6) κλίμακες εκτίμησης (με βάση την αρίθμηση: 4, 5, 6, 7, 8, 13), ένας (1) κατάλογος ελέγχου (με βάση την αρίθμηση: 2) και μια (1) συστοιχία ψυχομετρικών εργαλείων (με βάση την αρίθμηση: 1) ανιχνεύουν προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος σε συνδυασμό και με άλλους τομείς (γνωστικό και κινητικό τομέα, γλώσσα, μαθηματικά, προκοινωνική συμπεριφορά, σχολική επάρκεια κ.ά). Οι Winsler και Wallace (2002) υποστηρίζουν ότι η ταυτόχρονη αξιολόγηση του παιδιού σε διάφορους τομείς, συνεισφέρει στην καλύτερη κατανόηση της ποικιλίας των προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος που πιθανόν εμφανίζει αλλά και του κινδύνου παραμονής αυτών στο μέλλον. Πολλοί σύγχρονοι ερευνητές, επισημαίνουν, επίσης, τη συσχέτιση μεταξύ των διαφόρων τομέων ανάπτυξης (γνωστικού – κοινωνικού – ψυχοσυναισθηματικού) και τονίζουν τη σημασία της σφαιρικότητας της αξιολόγησης και από αυτή τη σκοπιά (Algozzine et al., 2008. Landry & Smith, 2010. Rose-Krasnor & Denham, 2009). Σύμφωνα με τους Distefano και Kamphaus (2007), κάθε ψυχομετρικό εργαλείο καλό θα ήταν να εξετάζει ένα εύρος συμπεριφορών και να μην είναι αυστηρά περιορισμένο σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Αντίθετα, οι Σταλίκας, Τριλίβα, & Ρούσση (2012) υποστηρίζουν ότι, οι πολλοί θεματικοί άξονες ενός ψυχομετρικού εργαλείου μπορεί να δημιουργήσουν πρόβλημα στην αξιοπιστία και την εγκυρότητα του, «αφού ο γενικός κανόνας υπαγορεύει ότι κάθε τεστ⁴ πρέπει να μετρά μια διάσταση κάθε φορά» (σ.71).

⁴ Οι Σταλίκας, Τριλίβα, & Ρούσση (2012) στο γενικό όρο τεστ περιλαμβάνουν και τον όρο «ψυχομετρικό εργαλείο».

Η τρίτη κατηγοριοποίηση αφορά στο πρόσωπο ή τα πρόσωπα που μπορούν να χορηγήσουν ή να συμπληρώσουν αυτά τα εργαλεία (γονείς, εκπαιδευτικοί, γονείς και εκπαιδευτικοί ή ειδικά εκπαιδευμένοι ερευνητές). Διαπιστώσαμε ότι τα από τα είκοσι (20)⁵ ψυχομετρικά εργαλεία που εξετάσαμε τα εννιά (9), έχουν κατασκευαστεί για να συμπληρωθούν από εκπαιδευτικούς, τα έξι (6) από γονείς, τα τρία (3) από εκπαιδευτικούς και γονείς, το ένα (1) από παιδιά προσχολικής ηλικίας που υπαγορεύουν τις απαντήσεις τους στον εκπαιδευτικό. Επίσης, τα τρία (3) από αυτά χορηγούνται από ειδικά εκπαιδευμένους ερευνητές.

Αρχικά παρατηρούμε ότι τα περισσότερα ψυχομετρικά εργαλεία απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς, γεγονός το οποίο πιθανόν να οφείλεται στην άμεση και εύκολη πρόσβαση που έχουν οι κατασκευαστές - ερευνητές σε αυτούς. Θα πρέπει, δηλαδή, ο κατασκευαστής να έχει άμεση και εύκολη πρόσβαση στο δείγμα του, γιατί επανέρχεται στα διάφορα στάδια κατασκευής με επαναληπτικές χορηγήσεις του εργαλείου του, είτε για να διορθώσει κατασκευαστικά λάθη, είτε για να ελέγξει την αξιοπιστία και εγκυρότητά του (Σταλίκας, Τριλίβα, & Ρούσση, 2012). Κάτι τέτοιο το εξασφαλίζουν περισσότερο, από τους γονείς ή από άλλους πληροφορητές (φροντιστές), οι εκπαιδευτικοί που λειτουργούν στο δομημένο πλαίσιο του σχολείου και κάποιος μπορεί εύκολα να τους συναντήσει.

Επιπλέον, η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας επιβεβαιώνει ότι οι πληροφορίες που συλλέγονται από τους εκπαιδευτικούς είναι πιο αντικειμενικές, ακριβείς και έγκυρες, σε σχέση με τις πληροφορίες που δίνουν οι γονείς ή άλλα σημαντικά πρόσωπα για το παιδί (Mesman & Koot, 2000). Σύμφωνα με τους Carter et al. (2004), οι γονείς ενδέχεται να μη δώσουν την πλήρη εικόνα της κατάστασης του παιδιού από το φόβο του στίγματος ή της πιθανότητας εμπλοκής υπηρεσιών, σε περίπτωση που δημιουργηθεί η υποψία ότι η προβληματική συμπεριφορά του παιδιού είναι αποτέλεσμα κακοποίησης ή αμέλειας. Βέβαια, οι γονείς παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες, οι οποίες, αν και υποκειμενικές, είναι παράλληλα και πρωτογενείς, γιατί πηγάζουν από το οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο δεν έχουμε εύκολα πρόσβαση με άλλον τρόπο (McAfee, Leong & Bodrova 2010. Raver & Zigler, 1997). Για το λόγο αυτό καλό είναι τελικά να συλλέγονται πληροφορίες από πολλές πηγές, έτσι ώστε να

⁵ Στο Σύστημα Achenbach για Εμπειρικά Βασισμένη Αξιολόγηση (ΣΑΕΒΑ) (βλ.Συστοιχίες Ψυχομετρικών Εργαλείων) αναφερθήκαμε ξεχωριστά στη συμπλήρωση της ΦΑΝ-Β και της ΛΕΠΣ

εξασφαλιστεί η όσο το δυνατόν πιο σφαιρική και έγκυρη αξιολόγηση του παιδιού (Gadow & Sprafkin, 2009). Η συμμετοχή πολλαπλών πληροφορητών στην αξιολόγηση της συμπεριφοράς παιδιών προσχολικής ηλικίας, είναι πολύ σημαντική (Hemmeter, Joseph, Smith & Sandall. Neisworth & Bagnato, 2001), παρόλο που συχνά διαπιστώνονται ασυμφωνίες (Dobbs & Arnold, 2009). Η δυνατότητα ταυτόχρονης αξιολόγησης αλλά και σύγκρισης των διαφορετικών απόψεων - πληροφοριών που συγκεντρώνονται για ένα άτομο, «δίνουν τη δυνατότητα «χαρτογράφησης» του συναισθηματικού και γνωστικού κόσμου του ατόμου με ένα τρόπο αντικειμενικό και απαλλαγμένο από την υποκειμενική ματιά του ενός αξιολογητή» (Achenbach & Rescorla, 2009, σ.13).

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Στην παρούσα επισκόπηση έγινε μια προσπάθεια καταγραφής και παρουσίασης ψυχομετρικών εργαλείων για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος παιδιών προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα. Οι κλίμακες εκτίμησης φαίνεται να είναι ένα πολύ συχνό μέσο ανίχνευσης τέτοιων προβλημάτων, σε αντίθεση με τους καταλόγους ελέγχου που χρησιμοποιούνται πιο περιορισμένα. Επίσης, διαπιστώσαμε ότι τα περισσότερα από τα ψυχομετρικά εργαλεία που εξετάσαμε, έχουν κατασκευαστεί για να χρησιμοποιηθούν από εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας. Επιπλέον, συμπεράναμε ότι αρκετά από αυτά τα εργαλεία δεν εστιάζουν αποκλειστικά και μόνο στην ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος, αλλά μέσα από αυτά επιχειρείται μια πιο σφαιρική αξιολόγηση της αναπτυξιακής πορείας του παιδιού. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονίσουμε την αναγκαιότητα της επιμόρφωσης – κατάρτισης των εκπαιδευτικών, όχι μόνο για τη χρήση ψυχομετρικών εργαλείων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, αλλά και για τη σημασία της έγκαιρης ανίχνευσης προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος, με σκοπό την εφαρμογή κατάλληλων παρεμβάσεων, προτού αυτά εξελιχθούν σε σοβαρότερες διαταραχές (Δώνη, 2015).

Η βιβλιογραφική επισκόπηση που πραγματοποιήθηκε, παρόλο που δε συμπεριλαμβάνει κριτική γύρω από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή/και την αποτελεσματικότητα των εργαλείων, μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σε ερευνητές που επιθυμούν να εφαρμόσουν τέτοιου είδους τεχνικές πρώιμης ανίχνευσης συναισθηματικών και συμπεριφορικών δυσκολιών, επιλέγοντας το κατάλληλο ψυχομετρικό εργαλείο ή συνδυασμό αυτών. Ειδικότερα, η χρήση αξιόπιστων και έγκυρων εργαλείων μπορεί να εφαρμοστεί στην κλινική αξιολόγηση με επιτυχία «στην αρχική φάση εκτίμησης και αξιολόγησης της κατάστασης ενός ατόμου, όσο και κατά τη διάρκεια της θεραπευτικής παρέμβασης με στόχο την παρακολούθηση της πορείας της» (Achenbach & Rescorla, 2009, σ.13).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Achenbach, T. M., Becker, A., Döpfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H., & Rothenberger, A. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: research findings, applications, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 251-275.
- Achenbach, T. M., McConaughy, S. H., & Howell, C. T. (1987). Child/adolescent behavioral and emotional problems: Implications of cross-informant correlations for situational specificity. *Psychological Bulletin*, 101, 213–232.
- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2000). *Manual for the ASEBA preschool forms and profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Achenbach, T., & Rescorla, L. (2009). *Εγχειρίδιο για τα Ερωτηματολόγια και Προφίλ προσχολικής ηλικίας του ΣΑΕΒΑ*. (Στάθμιση & Προσαρμογή στα ελληνικά: Ι. Τσαούσης). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Algozzine, B., Horner, R., & Putnam, R. (2008). *Which came first: The achievement or the behavior problem*. Charlotte, NC: Behavior and Reading Improvement Center.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: Author.
- Αποστολοπούλου, Κ., & Καρυδά, Ε. (2007). Επισκόπηση των μέσων ανίχνευσης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην προσχολική, σχολική και εφηβική ηλικία, 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ. Ι. Ε. Π. ΕΚ.), 4-6 Μαΐου 2007 (σσ. 258-264). Αθήνα.

- Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2013, από:
http://www.elliepek.gr/documents/4o_synedrio_eisigiseis/258_264.pdf.
- Arnold, D., Brown, S., Meagher, S., Baker, C., Dobbs, J., & Doctoroff, G. (2006).
 Preschool-based Programs for Externalizing Problems. *Education and Treatment of Children*, 29(2), 311–339.
- Βάμβουκας, Ι. Μ. (1998). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*.
 Αθήνα: Γρηγόρης.
- Behar, L. (1977). The Preschool Behavior Questionnaire, *Journal of abnormal Psychology*, 5, 265-275.
- Γεωργούσης, Π. (1998). *Η αξιολόγηση των μαθητών με βάση τον Φάκελο Υλικού*.
 Αθήνα: Δελφοί.
- Γιαβρίμης, Π. (2002). *Ενδοπροσωπική και διαπροσωπική προσαρμογή μαθητών Δημοτικού Σχολείου με χαμηλή σχολική επίδοση*. Διδακτορική Διατριβή. Τομέας Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Γιώτσα, Α. (2009). Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης Γονέων για τη Συμπεριφορά των παιδιών τους (Parents Evaluation of Students Conduct) (μετάφραση από το ερωτηματολόγιο του R.Rohner Parents' Evaluation of Students'Conduct). USA: Rohner Research Publications.
- Calkins, S. D. (2009). Regulatory competence and early disruptive behavior problems: The role of physiological regulation. In S. Olson & A.J. Sameroff (Eds.), *Biopsychosocial regulatory processes in the development of childhood behavioral problems* (pp. 86-115). New York: Cambridge University Press.
- Carter, A. S., Briggs-Gowan, M. J., & Davis, N. O. (2004). Assessment of young children's social-emotional development and psychopathology: recent advances

- and recommendations for practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(1), 109-134.
- Conners, C. K., Sitarenios, G., Parker, J. D., & Epstein, J. N. (1998). Revision and restandardization of the Conners Teacher Rating Scale (CTRS-R): factor structure, reliability, and criterion validity. *Journal of abnormal child psychology*, 26(4), 279-291.
- Coopersmith, S., & Gilberts, R. (1982). *Behavioral Academic Self-esteem (BASE): Professional Manual*. Consulting Psychologists Press.
- Coplan, R. J., & Rubin, K. H. (1998). Exploring and assessing nonsocial play in the preschool: The development and validation of the Preschool Play Behavior Scale. *Social Development*, 7(1), 72-91.
- Crick, N. R., Casas, J. F., & Mosher, M. (1997). Relational and overt aggression in preschool. *Developmental psychology*, 33(4), 579.
- Δαφέρμου, Χ., Κουλούρη, Π., & Μπασαγιάννη, Ε. (2006). *Οδηγός Νηπιαγωγού. Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί – Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Degenhardt, L., Hall, W., & Lynskey, M. (2001). The relationship between cannabis use, depression and anxiety among Australian adults: findings from the National Survey of Mental Health and Well-Being. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 36(5), 219-227.
- Δημητρίου, Μ. (2011). Τεστ πρώιμης ανίχνευσης της διαταραχής της ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητας παιδιών 4-6 ετών (ΤΕΠ-Y 4-6) (Διδακτορική διατριβή). Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Δημητρόπουλος, Ε. Γ. (1999). *Εκπαιδευτική αξιολόγηση. Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Distefano, C. A., & Kamphaus, R. W. (2007). Development and validation of a behavioral screener for preschool-age children. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 15(2), 93-102.
- Dobbs, J., & Arnold, D. H. (2009). Relationship between preschool teachers' reports of children's behavior and their behaviour toward those children. *School Psychology Quarterly*, 24(2), 95–105.
- DuPaul, G. J., Power, T. J., Anastopoulos, A. D., & Reid, R. (2016). *ADHD Rating Scale? 5 for Children and Adolescents: Checklists, Norms, and Clinical Interpretation*. Guilford Publications.
- Δώνη, Ε. (2015). Αντιλήψεις νηπιαγωγών για την πρόωπη ανίχνευση συναισθηματικών και συμπεριφορικών δυσκολιών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Μια πανελλαδική έρευνα (Διδακτορική διατριβή). Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Egger, H., & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: Presentation, nosology and epidemiology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 313–337.
- Ζαφειροπούλου, Μ., Αργυρακούλη, Ε., Ρούση, Χ., Αγγελοσοπούλου, Α., Γεωργίου, Ε. και Μενεγάτου, Μ. (2003). Αξιολόγηση συναισθηματικών δυσκολιών και προβλημάτων συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο: Το ερωτηματολόγιο ελέγχου προσχολικής συμπεριφοράς. 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, 21-24 Μαΐου. Ρόδος (Προφορική ανακοίνωση). Ανακτήθηκε 10 Μαρτίου, 2019, από: http://mzafiroplab.ece.uth.gr/u_pbcl.htm

- Feeney-Kettler, K. A., Kratochwill, T. R., Kaiser, A. P., Hemmeter, M. L., & Kettler, R. J. (2010). Screening young children's risk for mental health problems: A review of four measures. *Assessment for Effective Intervention*, 35(4), 218-230.
- Feil, E. G., Severson, H. H., & Walker, H. M. (1998). Screening for emotional and behavioral delays: Early screening project. *Journal of Early Intervention*, 21(3), 252-266.
- Gadow, K. D., & Sprafkin, J. (2009). *The Symptom Inventories: An Annotated Bibliography*. Stony Brook, NY: Checkmate Plus.
- Gillberg, C., Rasmussen, P., Carlström, G., Svenson, B., & Waldenström, E. (1982). Perceptual, motor and attentional deficits in six-year-old children, epidemiological aspects. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 23(2), 131-144.
- Gilliom, M., & Shaw, D. S. (2004). Codevelopment of externalizing and internalizing problems in early childhood. *Development and psychopathology*, 16(2), 313-333.
- Halverson, C. F., Havill, V. L., Deal, J., Baker, S. R., Victor, J. B., Pavlopoulos, V., & Wen, L. (2003). Personality structure as derived from parental ratings of free descriptions of children: The Inventory of Child Individual Differences. *Journal of personality*, 71(6), 995-1026.
- Harkness, J. A., Van de Vijver, F. J., & Johnson, T. P. (2003). Questionnaire design in comparative research. In J. Harkness, F. Van de Vijver & T. Johnson (Eds.), *Cross-cultural survey methods*, (pp.19-34). Retrieved July 6, 2017, from: <http://repository.uvt.nl/id/ir-uvt-nl:oai:wo.uvt.nl:111917>.

- Hemmeter, M. L., Joseph, G. E., Smith, B. J., & Sandall, S. (2001). *DEC recommended practices program assessment: Improving practices for young children and their families*. Longmont, CO: Sopris West.
- Hughes, C., & Ensor, R. (2007). Executive function and theory of mind: Predictive relations from ages 2 to 4. *Developmental Psychology*, 43, 1447- 1459.
- Κακανά, Δ. (2006) (Επιμ.). *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Παιδαγωγική και Διδακτική Διάσταση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Kakouros, E., Maniadaki, K., & Papaeliou, C. (2004). How Greek teachers perceive school functioning of pupils with ADHD. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 9(1), 41-53.
- Καλαντζή - Αζίζι, Α., Αγγελή, Κ., & Ευσταθίου, Γ. (2006). Ο έγκαιρος εντοπισμός προβλημάτων συμπεριφοράς στο σχολείο - το παράδειγμα της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής/Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ/Υ). *Παιδί και Έφηβος: Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, 8(2), 30-53.
- Καλύβα Ε., Δημοπούλου Σ. & Φιλίππου, Ο. (2004). Η φύση του μη κοινωνικού παιχνιδιού των παιδιών χωρίς αδέρφια στο νηπιαγωγείο. *Ε΄ Πανελλήνιο Συνέδριο με Διεθνή Συμμετοχή. Κέντρο Έρευνας Επιστήμης και Εκπαίδευσης (Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ.)*. Αθήνα.
- Κατερέλος, Ι.Δ. (2001). Η Άμεση Παρατήρηση. Στο: Παπαστάμου, Σ. *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμος 1α. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Khaleque, A., & Rohner, R.P. (2002). Perceived of parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage and Family*, 64, 54-64.

- Knoff, H. M. (2002). Best practices in personality assessment. In A. Thomas & J. Grimes (Eds.), *Best practices in school psychology- IV, Volume 2* (pp. 1281-1302). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.
- Κοντοπούλου, Ε. Η. (2002). *Ψυχομετρία*. Αθήνα: Interbooks.
- Kontopoulou, M. (2003). Adjustment difficulties in preschool education: Greek educators' aspects. *Early Child Development and Care*, 173(2–3), 259–269.
- Landry, S. H., & Smith, K. E. (2010). Early social and cognitive precursors and parental support for self-regulation and executive function: Relations from early childhood into adolescence. In B.W. Sokol, U. Müller, J.I.M. Carpendale, A.R. Young, & G. Iarocci (Eds.), *Self and social regulation: Social interaction and the development of social understanding and executive functions* (pp. 386–417). New York: Oxford University Press.
- Lilienfeld, S. O. (2003). Comorbidity between and within childhood externalizing and internalizing disorders: Reflections and directions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31(3), 285-291.
- Luby, J. L., Belden, A., Sullivan, J., & Spitznagel, E. (2007). Preschoolers' contribution to their diagnosis of depression and anxiety: Uses and limitations of young child self-report of symptoms. *Child psychiatry and human development*, 38(4), 321-338.
- Μανωλίτσης, Γ. (2002). Εντοπισμός από νηπιαγωγούς παιδιών με αναπτυξιακά προβλήματα. Στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης (Επιμ.), *Ψυχοπαιδαγωγική της Προσχολικής Ηλικίας. Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου* (Τόμος Α', σσ. 504 – 513). Ρέθυμνο: Τμήμα Π.Τ.Π.Ε, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

- Μανωλίτσης, Γ. (2013). *Αξιολόγηση της συμπεριφοράς παιδιών προσχολικής ηλικίας: Ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς στην τάξη με τον ΚΕΣΠΗ – Α*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Μανωλίτσης, Γ., & Τάφα, Ε. (2005). Κατάλογος ελέγχου για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς στην προσχολική ηλικία. *Ψυχολογία*, 12(2), 153 – 178.
- McAfee, O., Leong, D. J., & Bodrova, E. (2010). *Βασικές αρχές της αξιολόγησης στην προσχολική αγωγή και εκπαίδευση*. (Μτφρ. Τ. Πλυτά) (Επιμ. Μ. Σακελλαρίου & Μ. Κόνσολας). Αθήνα: Παπαζήση.
- McConaughy, S. H., & Skiba, R. J. (1993). Comorbidity of externalizing and internalizing problems. *School Psychology Review*, 22, 421–436.
- McGuire, J., & Richman, N. (1986). The prevalence of behavioural problems in three types of preschool group. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 27(4), 455-472.
- Merrell, K. W. (1994). *Preschool and Kindergarten Behavior Scales. Test Manual*. Clinical Psychology Publishing Company, Inc., 4 Conant Square, Brandon, VT 05733.
- Merrell, K. W. (2002). Social-emotional interventions in schools: Current status, progress, and promise. *School Psychology Review*, 31, 143–147.
- Μέλλον, Ρ. (2010). *Κλινική Ψυχομετρία*. Αθήνα : Πεδίο.
- Mesman, J., & Koot, H. M. (2000). Child-reported depression and anxiety in preadolescence. I. Associations with parent- and teacher-reported problems. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39(11), 1371-1378.

- Μπεζεβέγκης, Η., & Παυλόπουλος, Β. (2002). Ερωτηματολόγιο «Διαστάσεις προσωπικότητας παιδιών και εφήβων» (Ε-ΔΙΠΡΟΠΕ) για παιδιά 2-4, 5-7, 8-10, και 11-13 ετών. Στο Α. Σταλίκας, Σ. Τριλίβα, & Π. Ρούσση (Επιμ.), *Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα* (σσ. 254-262). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπεζεβέγκης, Η., Παυλόπουλος, Β., & Γεωργουλέας, Γ. (2002). Οι «πέντε μεγάλοι» παράγοντες της προσωπικότητας και προβλήματα συμπεριφοράς παιδιού και εφήβου. Στο Α. Ρούσσου (Επιμ.), *Θέματα Ψυχομετρίας στην κλινική πράξη και έρευνα* (σσ. 321-328). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπότσογλου, Κ., & Παναγιωτίδου, Ε. (2006). Μορφές και τεχνικές αξιολόγησης των νηπίων στο νηπιαγωγείο. Στάσεις και πρακτικές των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας. Στο Δ. Κακανά, Κ., Μπότσογλου, Ν. Χανιωτάκης, & Ε. Καβαλάρη (Επιμ.), *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Παιδαγωγική και διδακτική διάσταση* (σσ.149-155). Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Nagle, R. J. (2007). Issues in preschool assessment. In B. Bracken, & R.J. Nagle (Eds), *Psychoeducational Assessment of Preschool Children*, Fourth Edition. 39- 48. Lawrence Erlbaum Associates: Mahwah, NJ.
- Neisworth, J.T., & Bagnato, S.J. (2005). DEC recommended practices: Assessment. In Sandall, S., Hemmeter, M.L., Smith, B.J., McLean, M.E., (Eds.), *DEC recommended practice: A comprehensive guide for practical application in early intervention/early childhood special education* (pp. 45-70). Longmont, CO: Sopris West.
- Njoroge, W. F. M., & Bernhart, K. P. (2011). Assessment of behavioral disorders in preschoolaged children. *Current Psychiatry Report*, 13, 84-92.
- Ντολιοπούλου Μ., & Γουριώτου, Ε. (2008). *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση με έμφαση στην προσχολική*. Αθήνα: Gutenberg.

- Παπαθεοφίλου, Ρ. Ρότσιακα, Β. Πεχλιβανίδου, Ε. Μαχαίρα, Ρ. Richardson, S.C., Μαδιανού, Δ. & Μαδιανός, Μ. (1989). Πρώιμη διάγνωση μαθησιακών δυσκολιών. *Ψυχολογικά Θέματα*, 1, 177-186.
- Παρασκευόπουλος. Ι.Ν. (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας* (Τομ.Β'). Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Παρασκευόπουλος, Ι., & Γιαννίτσας, Ν. (1999). *Ερωτηματολόγιο Δια -προσωπικής και Ενδο-προσωπικής Προσαρμογής (ΕΔΕΠ)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Poulou, M. (2013). Emotional and Behavioural Difficulties in Preschool. *Journal of child and family studie*, 24(2), 225-236.
- Qi, C. H., & Kaiser, A. P. (2003). Behavior problems of preschool children from low-income families: Review of the literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(4), 188–216.
- Rohner, R.P., & Khaleque, A. (2005). *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (4th ed.). Storrs, CT: Rohner Research Publications
- Raver, C. C., & Zigler, E. F. (1997). Social competence: An untapped dimension of Head Start's success. *Early Childhood Research Quarterly*, 12, 363–85.
- Rose-Krasnor, L., & Denham, S. (2009). Social-emotional competence in early childhood. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 162 – 179). New York: Guilford Press.
- Shure, M (1990a). *What Happens Next Game Test*. USA: Hanhemann University.
- Shure, M (1990b). *Prescholl Interpersonal Problem Solving Test*. USA: Hanhemann University.

- Shure, M. B., & Spivack, G. (1980). Interpersonal problem solving as a mediator of behavioral adjustment in preschool and kindergarten children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1(1), 29-44.
- Smith, G. T., McCarthy, D. M., & Anderson, K. G. (2000). On the sins of short-form development. *Psychological Assessment*, 12(1), 102–111.
- Σταλίκας, Α., Τριλίβα, Σ., & Ρούσση, Π. (2012). *Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα: Νέα επαυξημένη και βελτιωμένη έκδοση*. Αθήνα: Πεδίο.
- Squires, J. K., Waddell, M. L., Clifford, J. R., Funk, K., Hoselton, R. M., & Chen, C. I. (2012). A Psychometric Study of the Infant and Toddler Intervals of the Social Emotional Assessment Measure. *Topics in Early Childhood Special Education*, 33(2), 78-90.
- Tick, N. T., Van Der Ende, J., Koot, H. M., & Verhulst, F. C. (2007). 14-year changes in emotional and behavioral problems of very young Dutch children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46(10), 1333-1340.
- Valencia, S. V. (1990). A portfolio approach to classroom reading and assessment: The whys, whats and hows. *The Reading Teacher*, 43(4), 338-340.
- Χατζηχρήστου, Χ., Πολυχρόνη, Φ., Μπεζεβέγκης, Η., & Μυλωνάς, Κ. (2008). *Εργαλείο ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας ή Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.
- Χατζηχρήστου, Χ., Πολυχρόνη, Φ., Μπεζεβέγκης, Η., & Μυλωνάς, Κ. (2011). Διερεύνηση εξελικτικών χαρακτηριστικών σχολικής και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών προσχολικής ηλικίας και σχολικής ηλικίας με βάση το σταθμισμένο Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής, *Ψυχολογία*, 18(4), 503-524.

- Χίου, Β., Ζήση, Α., Ξανθάκου, Γ., Καϊλα Μ. (2005). Η προαγωγή ψυχικής υγείας ως εκπαιδευτικό εργαλείο σε νηπιαγωγεία: Η περίπτωση του προγράμματος «Μπορώ να Λύσω το Πρόβλημα». *Θέματα Ειδικής Αγωγής*, 31, 29 – 38.
- Weinstein, S. R., Noam, G. G., Grimes, K., Stone, K., & Schwab-Stone, M. (1990). Convergence of DSM-III diagnoses and self-reported symptoms in child and adolescent inpatients. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 29(4), 627-634.
- Winsler, A., & Wallace, G. L. (2002). Behavior problems and social skills in preschool children: Parent-teacher agreement and relations with classroom observations. *Early Education & Development*, 13, 41-58.